

NEKE ZNAČAJKE PJESME O ARGONAUTIMA APOLONIJA RODJANINA

Nalazeći se negdje pri sredini velikog vremenskog raspona koji dijeli Homera od Nona, poetsko djelo Apolonija Rodjanina nikada nije uspjelo prodrijeti u sam vrh helenskih književnih ostvarenja. Oni koji su eidetički proučavali grčku književnost nisu mogli a da mu ne pretpostave Homera; oni kojima je miliji bio sinkronijski pristup nisu mogli zaobići veličine poput Kalimaha i Teokrita. Nije to, dakako, hir esteticističke kritike ili – u prvom slučaju – predrasuda prema helenističkoj poeziji uopće: stvarni odnos snaga i jest takav da Apolonije objektivno ne pripada samom vrhu. Ali sud koji se relativno rano oblikovao oko njegova djela – nedostatak koherentnosti i rascjepkanost nedovoljiva za jedan ep, pretjerana težnja za očitovanjem učenosti, zabrinjavajuće nepoznavanje geografije i astronomije, povremene sintaktičke nepreciznosti – taj i takav sud, koliko god u svojoj srži bio točan, znao je zanijeti čak i vrlo ozbiljne proučavatelje antičke književnosti. Tako će Norden, govoreći o "Pjesmi o Argonautima" rimskog nasljedovatelja Apolonijeva Valerija Flaka (a Valerije Flak zacijelo nije najviši domet rimske epike), bez ikakvih ograda napisati da je ovaj, zanvaljujući svojoj vergilijanskoj tehnici, uspio nadmašiti grčki uzor, priznajući istodobno da to nije odviše čest slučaj. Da je bilo i radikalnijih sudova, može izvrsno pokazati gotovo pola stoljeća star predgovor R.C. Seatonu "Loebovom" izdanju Apolonija (predgovor, tekst, prijevod)**. On tvrdi da neke stranice Apolonijeve zahvaljuju život jedino Vergilijevoj obradi! Nisu, dakako, sve ocjene Apolonija tako crne. No i među onima koji s manje strasti analiziraju Argonautika osjećaju se utjecaji dugo njegovane i slabo osporavane teorije da se sve što je stvoreno u grčkoj i rimskoj epici mora mjeriti Homerom, odnosno Vergilijem. Kako je takvo shvaćanje najbolji način da se čitanje "Pjesme o Argonautima" završi poslije prvih stotinjak stihova, to ću ovdje pokušati ukazati na neke značajke Apolonijeve poezije koje i danas, kad je s velikim imenima Ariosta, Tassa, Camõesa i Miliona zlatno doba zapadnoevropskog epa nepovratno prošlo, mogu posvjedočiti njegovu književnu životnost.

Marni su znanstvenici dugotrajnim radom uspjeli iz različitih bilježaka skoliijasta unekoliko rekonstruirati Apolonijev život i rad. Rodjen u Aleksandriji, najvjerojatnije učenik Kalimahov, još je kao mladić napisao ep koji će mu kasnije donijeti veliku slavu i baciti u zasjenak sav ostali njegov pjesnički rad. Prva je verzija, međutim, naišla na nerazumijevanje, pa čak i ismijavanje suvremenika (pri čemu je, kažu, sudjelovao i Kalimah), što je sve toliko revoltiralo pjesnika da se uvrijedjen povukao na Rod i tamo proboravio dugi niz godina. Negdje u tom razdoblju izvršio je promjene u svom djelu. Ostaje

* E. Norden: *Römische Literatur*, Leipzig 5 1954.

** Apollonius Rhodius: "Argonautica" prijevod i predgovor R.C. Seaton (Loeb Classical Library, Heinemann 1967) Prvo izdanje 1912.

nepoznato što i kako je preinačio, tek ovom drugom verzijom stekao je toliku popularnost da su ga njegovi sugradjani obdarili građanskim pravom i tako je kao Rodjanin ostao zabilježen u svakoj povijesti grčke književnosti. Kasnije se vratio u Aleksandriju. Radio je u glasovitoj knjižnici i prema tvrdnji nekih antičkih izvora bio je sahranjen uz Kalimaha (ovo će vjerovatno biti tek legenda).

Apolonijeva verzija pohoda Argonauta izgleda ovako: Pelijski kralj Jolka u Tesaliji, saznao je da njegovoj vladavini i njemu osobno prijete opasnost od čovjeka kojemu je samo jedna noga obućena. Ugledavši nešto kasnije Jazona, sina Ezona i Alkimedee, bosa na jednu nogu, odluči da ga pošalje po zlatno runo u daleku Kolhidu. Runo je pripadalo ovnu koji je Friksa i njegovu sestru Helu prenio u zemlju Kolšana. Taj je zadatak, misli Pelijski kralj, neizvršiv, pa je Jazonu upravo i odredio takav posao u nadi da će zaglaviti u tuđini. Ovaj međutim stane skupljati helenske junake, sama božica Atena mu pomaže pri izgradnji broda, i pedesetak hrabrih moreplovaca se otiskuje od rodne obale. Prvo iskušenje čeka ih na Lemnu, gdje su ih Amazonke, pobivši svoje zakonite muževe i sve što je muškog na otoku bilo, širokogrudno ugostile sve u nadi da će ih tako trajno privezati za se. Na Heraklov poticaj oni odlučuju da krenu dalje i stižu kralju Doliona Kiziku. Tu ih zatječe i druga nesreća: pobivši se u neznanju s mjesnim stanovništvom i izazvavši tako bijes bogova, punih dvanaest dana ne mogu otploviti. Zahvaljujući vidovitom Mopsu, koji u jednoj noćnoj ptici razaznaje znamenje bogova, nastavljaju pohod. Nedugo zatim nepažnjom zaboravljaju na Herakla, koji je u potrazi za svojim sudrugom Hilom ostao na kopnu, i započinju žestoku međusobnu svadju koju na kraju smiruju Kalais i Zet, sinovi sjevernog vjetrova, a konačno pomirbu kumuje i Glauko, morsko božanstvo. Slijedeća kušnja njihove vrline nije daleko: zemljom Bebrika vlada okrutni kralj Amik koji uzdajući se u snagu što mu ulijeva otac Posidon izaziva svakog putnika namjernika na megdan i tako ga ubija. Polideuko je izabran da slomi drzovitost oholog kralja i on taj posao obavlja na sveopće zadovoljstvo. Slijedi susret sa slijepim Finejem kojemu je Zeus zbog prevelike razgovornosti (zlorabio je svoj proročki dar) oduzeo vid i kaznio ga okrutnom kaznom: svaki njegov obrok zagadjuju Harpije, grozna čudovišta od kojih nema spasa. Kalais i Zet pomažu nevoljnom starcu, a on cijeloj družbi opisuje buduće dogodovštine. Rukovodjeni vještinom kormilara Tifisa i hrabrošču Eufema koji stoji na pramcu, prolaze kroz Simplegade, strašne stijene koje se stalno sudaraju i odmiču. Slijedeće zaustavljanje kod kralja Lika, gdje su inače izuzetno gostoljubivo dočekani, donosi im veliku nesreću: prvo od nasrtaja pomahnitalog vepra pogiba Idmon, a malo za njim umire Idas. Ali time nisu iscrpljene sve njihove nevolje: uskoro gube i kormilara Tifisa, poslije čega ih snalazi tolika tuga da će ih tek energični poticaj Ankeja i Peleja skloniti da nastave započeti pohod. Pristaju na Aresovu otoku gdje ih dočekuju tri Friksova sina koji su ladjom krenuli u Grčku, ali ih je na putu zadesio brodolom. Primaju ih na brod vjerujući da će im njihova pomoć dobro doći kad od kolhidskog kralja Eeta budu iskali zlatno runo. (I i II knjiga). Atena i Hera koje su sklone junacima, a znaju i opaku čud kolhidskog tiranina, mole Afroditi za pomoć. Ona svom sinu Erosu nalaže da raspali ljubav u Eetovoj kćerci Medeji, ne bi li ova svojim čarolijama pomogla Jazonu. Eetovi su prijedlozi strašni:

ujarmljivanje mjedenih volova, oranje Aresova polja i napokon borba s cijelom četom ratnika što će se pojaviti kad Jazon u zaorane brazde baci zmajeve zube. Halkiopa, starija sestra Medeijina i majka trojice izbavljenih brodolomnika, potiče najstarijeg od njih, Arga, da zapita Jazona ne bi li u ova-koj zgodbi pribjegao pomoći jedne žene (pri tom, dakako, misli na Medeju). Kad ovaj, izgubivši nadu u svako drugo rješenje, pristaje na to, biva uglavljen sastanak između Medeje i Jazona (Halkiopa je prethodno, nagovorivši sestru na suradnju, obavila najveći dio posla), na kojemu se Jazon potanko upućuje u to kako će s pomoću čarobnih napitaka svladati groznu opasnost. Sfvari krenu protiv očekivanja Eetova i Jazon svrši zadani mu posao. Medeja shvaća da joj nema opstanka u očinskoj zemlji (III knjiga), bježi u tabor Argonauta i zajedno s Jazonom odnosi zlatno runo koje čuva vječno budni zmaj. Eet u potjeru šalje svoga sina Apsirta, a Argonauti brže-bolje mijenjaju rutu povratka, odabravši vraćanje kroz Dunav. Jedan dio Kolšana (drugi je produžio uobičajenim putem za Propontidu i Egejsko more) pod vodstvom Apsirtovim pretječe Argonaute prolazeći Dunavom, Savom i najvjerojatnije Kupom te dolazi negdje u visinu današnje Rijeke, zagradijuje prolaz i ucjenjuje izmučenu posadu: neka predaju Medeju, a o runu će kasnije biti riječi. Medeja se laća posljednjeg sredstva: namamljuje brata na sastanak gdje ga Jazon ubija, a obezglavljeni ostaci njegove pratnje ne mogu sutradan spriječiti odlazak Arga. Zeusu ovakav postupak nije mio, pa se mornarima negdje pri Otrantskim vratima počinju javljati prvi znaci olujnog nevremena: bura ih odgoni daleko na sjever gdje brodeći uzvodno Poom dolaze podno Alpi, prelaze ih i Rhônom se vraćaju u Sredozemno more. Sada kod Kirke, rođakinje Medeijine, traže očišćenje od grijeha stečenog ubojstvom, a potom nastavljaju put prema domovini. Izmakavši sretno Skili i Haribdi dolaze na otok Feačana, gdje zaštićeni domaćinskom skrbi Alkinojeve žene Arete izmiču opasnosti kojom im je zaprijetio jedan odred Kolšana. Odlaze prema domovini, ali ih u neposrednoj blizini Peloponeza strašna oluja baca na afričku obalu. Tek im pomoć dviju ljupkih libijskih nimfi vraća izgublenu srčanost. S velikim naporom uspijevaju se otisnuti od vrelih pustinjskih žala. Dolaze do EGINE - i tu prestaje Apolonijev spjev, jer, kako sam kaže, dalje se ništa značajno nije dogodilo.

Apolonije Rodjanin uspio je ovu množinu događaja prikazati u razmjerno malom broju stihova (5837) ili okruglo - Argonautiká 6000 stihova, 4 knjige; Odiseja 12 000 st, 24; Ilijada 16 000, 24, što već samo na neki način govori da će njegova epska tehnika biti nešto drukčija od Homerove. Novine koje je uveo Apolonije nisu, doista, revolucionarne, ali su ipak uočljive. Teko Apolonije pridaje veliku važnost epizodama (najada zamamljena Hilinom ljepotom, kockanje Erosa i Ganimeda). Insistira na detaljima koji pokazuju emocionalni odnos njegovih junaka prema zbivanjima (Heraklo koji ne dižući se s mjesta odbija prijedlog da bude vodja ekspedicije) - detalji koji lako promaknu pri nemarnijem čitanju. Uočljiva je i sklonost da uvijek traži aition stvari (što će ga zanimati u najrazličitije digresije); potom jedna osobina vrsnog pripovjedača - a nju često zaobilaze oni koji proglašuju Apolonija snošljivim lirikom, ali slabim epikom - a ta je da budući događaj unaprijed naznači detaljem kojemu se odmah ne razaznaže svrha (pucanje Heraklova vesla koje posredno prouzrokuje gubitak Hile). Po-

sebno su poglavlje njegovi likovi, pogotovo Jazon, kojemu se s pravom pridjeva naziv antiheroja. I bogovi u njega ni izdaleka nemaju ono značenje koje smo navikli susretati kod Homera. Pojavljuju se češće tek od treće knjige, a i tada su više statisti koji svoje spominjanje duguju tradiciji. Sve ovo što je gore navedeno nema svrhu ustvrditi kako je Apolonijev spjev puka suprotnost Homerovim: veličinu poput Homera nijedan antički epičar nije mogao ignorirati. No Apolonije će se, kako kaže H.J.Rose, brižno čuvati da prenosi u spjev gotove homerske sintagme ili formule*. Utjecali su na njega i suvremeni helenistički pjesnici, Kalimah napose. Ne upuštajući se u raspre koliko u formalnom smislu Apolonije duguje svojim istodobnicima, može se ipak ustvrditi da se jedna od bitnijih karakteristika gotovo svih tadašnjih pjesnika, pomalo nametljiva učenost, nalazi i dobro uočava upravo u Apoloniju. Nije to ipak tendenciozno razmetanje stihotvorca koji je svoje znanje morao negdje iskazati, pa je zato odabrao ep kao najsveobuhvatniju od postojećih literarnih vrsta. Traženje uzroka, ili preciznije rečeno, tumačenje zbivanja čitavim nizom kauzalno povezanih događaja koji mu prethode odlika je njegove pripovjedne tehnike: to što kadikad to prestaje biti funkcionalno prikazivanje i postaje strast za dociranjem zacijselo je mana i ozbiljan nedostatak, ali nikako pogubna novina koju bi trebalo pripisati Apoloniju. Treba se samo prisjetiti Homerovih genealogija. Pogledajmo redom neke od najuočljivijih značajki ovog epa.

Gotovo nijedan ogled o Apoloniju ne propušta spomenuti njegovo proćučeno poznavanje ljudske duše. Argument za to nalazi se najčešće u trećoj knjizi koja opisuje ljubavne zgone Jazona i Medeje. No kako je to po mnogim svojim svojstvima epizoda koja zaslužuje potanko raščlanjivanje, to će o njoj kasnije biti riječi. Ali i pored te priče, koja je poradi vječne aktualnosti motiva zapadnoevropskom čitatelju vjerovatno najbliža kod Apolonija, posvuda u epu u različitim situacijama može se naći istančano psihološko nijansiranje likova. Tako će uzdržavajući se od osobnog komentara i puštajući svoje likove da sami govore, Apolonije znati ocrtati svu složenost međusobnih odnosa na brodu (ne treba zaboraviti da na pohodu sudjeluje pedesetak za svadju uvijek ornih Grka). A kad je riječ o ženama, a tu je Apolonije connoisseur kojemu treba zavidjeti, njegov će postupak biti nešto drukčiji - što, naravno, nije pravilo: njegov nenametljiv komentar, često na granici diskretne ironije, ili kratki opis situacije u kojoj se pojedina žena našla, prethode inače uobičajenoj i njemu omiljenoj karakterizaciji vlastitim riječima. Takva je i njegova usporedba nevdje u kojoj su se obrele Lemnjanke shvativši da Argonauti odlaze. One se skupljahu oko mornara

" - kao kad pčele nagruvši iz saća smještenog u stijeni zuje oko lijepih ljiljana, naokolo sočna livada odiše veseljem, a one sliječujući sad ovdje, sad ondje sišu slatki plod..."

(I 879-882) **

* H.J.Rose: Handbook of Greek Literature, 5 1956 London

** Tekst citiran prema: "Apollonii Rhodii 'Argonautica'" Oxford 2 1964 (Hermann Fränkel)

Drugom zgodom, opisujući zbunjenost koju u Medejinih sluškinja pobudjuje nagla pojava Jazonove čete, zabilježit će u samo dva stiha i zanimanje koje hrabri grčki momci ostavljaju svojim prolaskom i nesposobnost djevojaka da se odrvu velikoj napasti - one ih moraju vidjeti, pa makar to bilo i na neprikladan način:

"... a sluškinje baciše do nogu predju i klupka, pa sve pohitješe u grupi napolje"

(III 254-256)

Nisu samo smrtnici nesposobni da prikriju svoja osjećanja. I sama nedodirljiva Kipranka, razgovarajući s dvjema ne manje važnim božicama, Atenom i Herom, ne može sakriti svoju ljutnju što joj sin otkazuje poslušnost i štaviše prijeti. A kad se njene sugovornice značajno pogledaju ne susprežući svoje zadovoljstvo što i njihova najljepša družica ima sasvim prozaičnih problema, ona će zlovoljno konstatirati:

"Drugima su moji jadi smiješni i ne treba da ih svima pričam. Dovoljno to i sama znam..." *

(III 102-103)

Da ovakav način prikazivanja pri kojem su mu osobito dragi naizgled neznatni detalji nije ograničen samo na žene, ukazuje već spomenuti primjer s Erosovim prebrojavanjem kocaka. Dobivši u igri s Ganimedom kocke (astragaloj) i zamoljen da pobudi u Medeji ljubav, Eros, koji se osilio spoznavši domet svoje moći, ali u dnu duše ostao zaigran i nezainteresiran za poslove odraslih, odlazi bacivši svoj plijen majci u krilo eu arithmēsas - pošto je dobro (brižno) izbrojio. Nikakve, jasno, potrebe nema da tako nepovjerljivo postupa s rođenom majkom: ali tipičnom dječaćkom logikom - svi oni žele uzeti moje igračke - odlučuje da radije i naspram nje bude oprezan.

U nekim situacijama u Apolonijevu spjevu mogu se nazrijeti tragovi brižljivo doziranog humora, na granici između nezainteresiranog, objektivnog kazivanja i blago podvučene ironije. Pri Medejinu promatranju Jazona, Apolonije će znati uhvatiti upravo onaj trenutak kad se znatiželja bori sa sasvim običnom neprilikom - prijevjesom koji onemogućava slobodno pogledanje na sve strane:

"A djevojka ga je iskosa motrila gledajući mimo sjajni prijevjes"

(III 444-445)

Ili drugi primjer. Kad govori o načinu na koji se Jazon obraća Medeji, Apolonije upotrebljava glagol *hypo(s)saĩnō* koji prvobitno znači "pomalo mašem repom" (za psa), pa zatim "umiljavam se". Osim Heraklova oštrog suda o Jazono-

* Uzgred budi rečeno, pri svojoj posjeti Hera i Atena su Afroditu iznenadile pri namještanju suprugovog kreveta, što će, vjerujem, biti diskretna aluzija na neke njene sklonosti.

voj mekoputnosti (I 865-871) gdje se izvjesna vulgarnost izraza može pripisati karakteru govornika, spomenuo bih ovdje i prizor koji prethodi sastanku Jazona i Medeje. Mops, vrač koji razumije govor ptica, prati Jazona. Tu ga, na poticaj Here koja je ustrašena da će takvo društvo nepovoljno utjecati na prisnost očekivana susreta, s jednog drveta oslovljava vrana i pogrđnim riječima počinje tjerati:

"Jadan je ovo vrač koji ne zna shvatiti ono što i djeca razumiju, da djevojka ništa slatko ni milo ne može momku reći ako ga slijede nezvani gosti. Nosí se, zloguki vraču, zla ti je i pamet jer te ne nadahnjuju ni Afrodita, ni ljupki ljubavni Erosi!"

(III 932-937)

Ali nisu bili samo ljudi ti koje je Apoloni je znao tako studiozno promatrati i potom prikazati. Naslijedivši od Homera nezajažljivu ljubav za usporedbama, Apoloni je se zadržao u njegovu tematskom krugu: lov, poljodjelstvo, plovidba morem... Dosta često (npr. I 879-882, II 130-134) uzima se za predmet usporedbe prizor iz života pčela; jednom (IV 1452-1455) su to mravi i muhe. Zatim divlje zvijeri (I 1243-1247; II 25129), dojmljive slike iz lova (IV 109-113). Slijede idilični prizori povratka pastira s paše (I 575-579) i ratara s polja (I 1172-1176); usporedbe s ladjom (I 1201-1204) i olujom (IV 214-215). Mislim da će Apoloni jevu vještinu u gradnji usporedaba dovoljno dočarati slijedeće dvije*. Prva opisuje elegantnu plovidbu Arga kroz valove:

"Ladja je ravno klizila morem, kako kad visoko na nebu sokol prestane mahati krilima, ne lepeće više: uzdušna ga struja brzo nosi, a on se jasno ocrta na nebu u mirnom letu...."

(II 932-935)

Njoj ravna po poetskoj izražajnosti je i usporedba mrtvih junaka s drvenom brodskom gradnjom na obali. Leševi su ležali

"kao kad velika debla netom posječena drvosječe bace redimice na žal da omekšala od vode lakše prime čvrste klinove..."

(I 1003-1005)

Ali ako je imao dara za zapažanje onih detalja koji su funkcionalni s obzirom na razvijanje radnje, isto je tako imao i dara i strpljenja da svemu traži uzroke i potom objavljuje rezultate svojih istraživanja, tako da čitavo djelo upravo vrví najraznorodnijim etiološkim digresijama. Jer, tražeći, i to opsesivno, veliko početno "zašto", Apoloni je se zaplita u najraznorodnije eksplikacije nesposoban da prešuti nešto što bi po njegovu mnijenju trebalo znati: činjenica da takva udaljavanja u najmanju ruku usporavaju ritam opisanja nije ga, izgleda, previše zabrinjavala. Tako će se u šest tisuća stihova

* Kao jedan od indikatora utjecaja Apoloni je Rodjanina na Vergilija spomenuo bih ovdje usporedbu o sunčanoj zruci koja se reflektira od tekućine (III 756-759) koju Vergilije, Eneida VIII, 22 izmjenjuje utoliko što izbacuje Apoloni jevu nepotrebnu preciznost u izboru posude

va naći mitološke, onomastičke, toponomastičke, astronomske, geografske, etnografske digresije, štaviše i jedna kratka medicinska. Opisujući sustavno stvari koje stoje andrási opsigénoisi idésthai (da ih i potomstvo može vidjeti), procjenjujući pri tom brižno što bi moglo biti od interesa njegovu čitateljstvu, Apolonije je zalazio u neprilike što će mu kasnije pribaviti pravedni gnjev klasičnih filologa (povratak Dunav - Jadran - Po - Alpe - Rhône - Sredozemno more - što je njegovim čitaocima vjerovatno bilo isto onako atraktivno kao egzotični romantičarski pejzaži čitalačkoj publici ranog XIX stoljeća). Ima tu obilje podataka iz kojih se otprilike može naslutiti opseg Apolonijeva znanstvenog interesa. Tako saznajemo da se navala ljubavnih jada očituje kao intenzivan bol u potiljku (III 761-765), doznajemo zašto se Dolioni, podanici kralja Kizika, služe javnim mlinovima (I 1076-1077). Nadalje, kazuje se pretpovijest grada Sinope, nazvanog po kćeri Asopovoj koja je lukavo znala izmaći salijetanjima Zeusa, Apolona i rijeke Halis (II 964-952)*, potom kako je nastao i mijenjao ime otok Tera (IV 1756-1764) i tako unedogled. Možda će slijedeći podatak dostatno posvjedočiti da te njegove pribilješke ako već i jesu koji put dosadne, nisu i irelevantne: njegovi junaci (koji u relativnoj kronologiji heroja za jednu generaciju prethode trojanskom ratu) pokapaju se, a ne spaljuju kao u Homera! **

Upravo poradi tih digresija radja se i jedan od najozbiljnijih prigovora epskoj tehnici Apolonija Rodjanina. Dok je često, možda i prečesto imao vremena da se zadržava na prilično nebitnim detaljima, dotle je na nekim mjestima bio upravo nevjerovatno škrt na riječima i to upravo u situacijama kad se to najmanje očekivalo. Tako u svom po zlu poznatom prebaci vanju Arga iz Crnog u Jadransko more, cijeli put, koji i nije tako malen, Apolonije zbija u svega petnaest stihova (IV 312-327) - što samo na svoj način govori o neobičnom rasporedu gradje. Jer dok je u prve dvije knjige, ne bi li ispunio odsutnost za pričanje važnih događaja, znao posegnuti i za tako profinjenim sredstvima kao što je već spomenuto pucanje Heraklova vesla, u četvrtoj knjizi (treća, na svoj način, zadržava pripovjednu tehniku i ustrojstvo prve dvije knjige) sve se okreće naopako: događaji koji su značajni za opisivanje, barem ako je suditi po prostoru koji im Apolonije udjeljuje, postaju sve rjedniji i rjedniji, a nevolje koje hrabri moreplovci doživljavaju sve su češće i češće. Više je objašnjenja za taj nedostatak. Nije nevjerovatno da je Apolonije u drugoj verziji proveo bitna skraćivanja prvotnog teksta. Ozbiljan je tome prigovor što gradja prve dvije knjige izgleda komponirana tako da se ne bi moglo točno razabrati što bi u tom dijelu bilo kraćeno. A malo je vjerovatno da je smanjio samo posljednji dio jer bi takvu disproporciju zacijelo i sam uočio. Bit će nešto

* Upozoravam na IV 566-571 gdje se kazuje slična priča o našoj Korčuli

** Apolonijevo okretno snalaženje u ritualu povezanom s obožavanjem Hekate moglo bi, osim što indirektno pruža informaciju o religijskim strujanjima u helenističkom svijetu, svrsishodno poslužiti u jednom dijakronijskom prikazu pučkih demonoloških vjerovanja od antike do srednjeg vijeka.

istine u pretpostavci da nije htio iznevjeriti svoju inače visoku razinu obaviještenosti (mislim pri tom na put od Grčke do Crnog mora koji mu je kao dobro poznat i ispitano nudio obilje materijala za jedan informativan periplus), pa se stoga priklonio tek grubom skiciranju predjene rute. Bilo kako bilo, četvrta knjiga i njen pomalo neobičan završetak – etnografska digresija o običajima Eginjana i apostrofiranje Argonauta – ostaju još uvijek sporni, kako s obzirom na unutrašnje ustrojstvo tog dijela epa, tako i s obzirom na odnos prema prethodnim pjevanjima.

No ako svi ti nedostaci ozbiljno remete koherentnost epa, ako se on može bolje čitati u relativno neovisnim odjeljcima nego kao cjelina*, onda isto tako treba reći da epizodalna ljepota kompenzira mnogo od onog što odbojno djeluje na čitaoca. Prikazat ću ovdje dvije epizode koje će, nadam se, dovoljno potkrijepiti tu tvrdnju. Prva od njih pokazuje žudnju najade za lijepim Hilom:

"Vodena je nimfa upravo zaranjala u bistru izvorsku vodu. Ugleda ga u blizini. Blistao je ljepotom i slatkim dražesti, a mjesec ga je obasjavao pogledavajući s neba. Srce joj pomuti ljubav i jedva se pribiraše od zbunjenosti. On se nagnu da zagrabi vrčem, a voda je zažuborila ulazeći u zvonku mjed. Ona ga odmah zagrlila lijevom rukom oko vrata žudeći poljubiti nježna usta, a desnom ga povuče za lakat: i on upade usred vira.**

(I 122-1239)

Ne manje pažnje morao bi izazvati prizor kockanja Erosa i Ganimeda za koji se s pravom može reći da je jedna od najljepših scena svekolike helenističke poezije***. Afrodita traži Erosa ne bi li ga privoljela da rani Medejino srce, a on se kao pravi dokoni bog kocka u Zeusovu voćnjaku s Ganimedom koji je očigledno nevičan tom poslu i ne može prikriti ljutnju što gubi:

"Pronadje ga podaleko, u bogatom Zeusovu voćnjaku, nije bio sam: do njega bijaše Ganimed što ga je Zeus nekoć nastanio na nebu da boravi zajedno s besmrtnicima, zaželjevši se njegove ljepote. Bijahu zaposleni, što je i shvatljivo za dječake koji zajedno žive, zlatnim kockama. Obijesni je Eros ljevicom držao na grudima već punu puncatu šaku, stojeći uspravno, a milo mu se rumenilo razlilo po obrazima. Ganimed je čučao u blizini, šutljiv i pokunjen. Imao

* H.J.Rose, o.c.

** Ukazao bih ovdje na aliteraciju u originalu (grabljenje vode vrčem): *perì d'áspeton ébrahe hýdōr*. Spomenimo još *kehólōto dè kaghalóōnti* (III 124) i *anésheithon athanátois* (IV 593). Homeoteleuton *kheîras aeíras* (IV 228) i jedna izvrsna onomatopeja tuče: (II 1084) *kónabon tegéōn hýper*

*** Körte-Händel, Die Hellenistische Dichtung, Stuttgart, 1960.

je samo dvije kocke. I njih je bacao tek tako, jednu za drugom, srdit na Erosa koji se hihotao. Ubrzo izgubi i njih kao i one prije, podje praznih ruku sneveseljen, ni ne zamijeti da je Afrodita došla..."

Epizodalna zaokruženost, izvjesna unutrašnja cjelovitost tih kratkih skica, uistinu predstavlja jednu od najvećih vrlina Apolonijeva spjeva, iako je njihova zatvorenost prema ostalom tkivu pjesme ozbiljna mana.

Jazon Apolonija Rodjanina ne naziva se uzalud anti-herojem: dok će Homerov Odisej svojom domišljatošću zaslužiti epitet *polymēhanos*, dotle će jedan od čestih atributa Jazonovih biti upravo suprotan: *amēhanos*, onaj koji sebi ne može pomoći, koji je u neprilici. Od svih mana ovo je zacijelo najteža što se može pripisati hegemonu jednog ovakva pohoda. Apolonije, koji je cijeneći uvjerljivost kazivanja i božanske intervencije sveo na razumnu mjeru, nije, dakako, htio stvarati likove koje nikakva iskušenja ne mogu pokolebati. Njegov je Jazon običan smrtnik koji ne može pronaći izlaz tamo gdje ga nitko ne vidi. On je bačen u taj pohod protiv svoje volje, a vodjom je postao tek kad je Heraklo odbio tu čast. Ne samo da ne ispunjava sve dužnosti koje bi inače normalno bile u njegovu djelokrugu, nego štaviše u svim značajnijim iskušenjima do dolaska u Kolhidu sudjeluje samo kao običan mornar. S Lemna odlaze poslije Heraklova prigovora, poslije ubojstva Kizika Mops daje upute za okajanje, svadju na brodu rješavaju Kalais i Zet, s Amikom boksa Polideuko, kod Fineja su opet Kalais i Zet, kroz Simplegade kormilari Tifis, a na pramcu stoji Eufem. Stvari se počinju mijenjati po dolasku u Kolhidu. Od tada pa sve do trenutka kad Apolonije kod EGINE napušta brod, važnost Jazonove riječi postupno raste i njegov ugled među drugovima znatno se uvećava.

Prvo na što se Jazon u Kolhidi odlučuje jest pregovaranje s Eetom. Treba, kaže on, prvo pokušati riječima. Ta njegova misao ("nemojmo mu tek tako silom otimati svojinu prije no što pokušamo riječima: korisnije je da podjemo k njemu ne bismo li ga pričanjem predobili" - III 185 - 187) koja, ako je suditi po tome što se nešto promijenjena javlja još koji put, predstavlja u neku ruku i osobno geslo, nosi u sebi neke od temeljnih odlika svekolike grčke civilizacije. Ali više sklon, kao i njegovi daleki potomci, da govorom pronadje put tamo gdje šaka ne bi prošla, Jazon ipak nije kukavica. Ne želi se, međutim, olako latiti mača a da prethodno ne iskuša sve ostale mogućnosti. Takvom njegovu stavu i dugujemo sastanak s Medejom. On doduše izriječom kaže kako je "slaba to nama nada kad smo povratak povjerali ženama" (III 487-488), ali ipak odlazi na ugovoreni sastanak. A kad jednom stane shvaćati da bi ta djevojka uistinu mogla pomoći, sva njegova rječitost dolazi do izražaja. Od prvih njegovih riječi "Što me se toliko plašiš, djevojko, kad vidiš da sam sâm?" - što će u ovakvim delikatnim situacijama ponavljati mnogi njegovi literarni nasljednici - pa do samog kraja, njegov je govor sračunat na to da pridobije Medeju: bogovi koji zaštićuju pribjegare, poučni primjeri (Arijadna), njena neodoljiva ljepota... Ali ako je znao laskati (taj će grijeh njegovim dalekim potomcima prebacivati i Juvenal), nije ipak bio sklon preuzimanju prevelikih obveza. Sve što on nudi Medeji za uzvrat jest *oúnoma kai kalòn kléos* (ime i lijepa slava) što, ruku na srce, nije previše. Ljubav počinje osjećati

tek kad ga ona uvjeri u svoje ozbiljne nakane da mu pomogne. Ali ni tada to nije neodoljiva strast, kao što će se kasnije bjelodano pokazati. Od tada pa do kraja zaštićivat će Médeia polyfármakos (Medeja s mnogo čarolija) onu slabu stranu Jazonovu koja nije mogla skriti strah od fizičke boli, pa će tako vodja cijelog pothvata spajajući samopouzdanje koje mu ulijeva čarobnica kolhidiska sa sposobnošću uvjeravanja koju već posjeduje, umnogome i sam pridonijeti rastu svog ugleda. Ali treba reći i to: pri povratku, kad je utjecaj Jazonov u vodjenju ekspedicije najveći, on je još uvijek vrlo daleko od Home-rova ideala lukavog i hrabrog vodje. Ako išta u Apolonijevu spjevu, a ono je Jazon energičan raskid s dotadašnjom epskom tradicijom.

Veliki poznavalac ženske duše, Apolonije je imao mnogo prilike da u Medejinu liku pokaže svoje zavidno razumijevanje ženske psihologije. Dvojtvo unutar njene osobe: s jedne strane blagodati koje uživa kao djevojka (ljubav oca, služba Hekati, visoki položaj kraljevske kćeri) i s druge strane nejasna perspektiva njezine veze s Jazonom, sam nastanak njene ljubavi – sve je to pružalo pjesniku mnoštvo gradje što je on zdušno iskoristio. Treba promotriti dijaloge Medeje sa strašću kojoj se ona opire dok ima snaga, pa da se shvati sva veličina Apolonijeva poniranja u ljudsku dušu. Njena prva razmišljanja o Jazonu (III 452-455) tipične su refleksije mlade djevojke koja se zaljubljuje a da to i ne zna. Ona u sebi ponavlja cijeli prizor prvog susreta: njegov lik, njegovo držanje, njegove riječi. I zatim je hvata strah da ga okrutne zvijeri što ih je otac za njega pripremio ne razderu. A potom, kad i sama počinje shvaćati svu ozbiljnost osjećaja što se u njoj javio, pokušava samu sebe uvjeriti da se tu ne radi o nečem što bi nju trebalo uzbudjivati. Na tom principu izgrađen (razlozi koji govore Jazonu u prilog i razlozi protiv njega) slijedi još jedan odlomak o razvoju njene ljubavi. Brižno pazeći da se ne ponavlja, Apolonije će prvi dio (ona j u kojem prevladavaju razlozi "za") pretvoriti u san, a drugi (razloge "protiv") znatno skratiti i tematski promijeniti. U prvom slučaju Medeja kaže da je nije briga je li on najbolji ili najgori junak, sad, međutim, govori: "Neka daleko u svom narodu prosi djevojku Ahejku" - III 639. No napokon se odlučuje na lukavstvo – prevarit će Halkiopolu kako je strah za njene sinove nagoni da pomogne strancu. Nakon tri uzaludna pokušaja da ode i potraži sestru ("stid ju je sputavao, a silna žudnja tjerala da ode" - III 653) vidi Halkiopolu gdje sama dolazi i tada zajedno počinju stvarati plan za izbavljenje. Pri susretu s Jazonom ona je svoje ljubavi svjesna, čak će mu jednom spočitnuti da samo strasti koja je jača od nje ima zahvaliti svoj život. Tu već proviruju neke od njenih karakternih crta. Temperamentna i sklona naglim navalama bijesa, barbarka iz grčke perspektive, Medeja već pri prvom vidjenju upozorava svog budućeg supruga da nije uputno zaboraviti njene usluge (III 1111-1112). To će mu i kasnije često prebacivati, uvijek iznova podsjećajući da su njene mogućnosti za osvetu raznolike i djelotvorne. Ali ma koliko bila podložna mijeni raspoloženja (i pošto je obećala pomoć još uvijek promišlja da li je bolje ovako ili onako!), ma kolika bila njena neodlučnost u izboranju onog što joj je činiti, ona za cijelo vrijeme svog boravka u Kolhidi nikad ne ustaje otvoreno protiv svoje rodbine. Do posljednjeg će trenutka sa zebnjom očekivati očinsku riječ, ne iz straha, jer bi pedesetak momaka, ako i nisu utjelovljena hrabrost, mogli pružiti nekakvu zaštitu, nego zbog spoznaje da pomažući nezvanog gosta iznevjerava sve nade koje je otac u nju polagao. Tek kad je istrgnuta iz tog ambijenta u kojem se ugodno osjećala,

Medeja postaje zločinka: ubojstvo Apsirta, koje je jedino od njenih nedjela što ga je opisao Apolonije, samo je nužna posljedica njene potpune ovisnosti o Jazonu. Njen je život od trenutka napuštanja Kolhide - rekao bi Epikur - vezan samo za jednu nadu, a to je Jazonova ljubav. Svaka mijena te ljubavi, svaka slutnja mijene, pokretat će u njoj prave bure strasti, kojima će pokušati uzvratiti zlo za zlo. Kraljeva kći i nekoć sretna, u društvu Grka koji je došao po runo, a ne da snubi djevojke, i koji će to u trenucima iskrenosti i priznavati, Medeja neće moći a da, makar i nesvjesno, ne pravi usporedbe između prošlosti i krute zbilje. Tužno se doimlju njene riječi kojima daje pristanak za sudjelovanje u ubojstvu brata "na ona sramotna djela treba sad smisliti i ovo, jer sam prije bila zaludjena zabludom i po božjoj volji izvrših one zle osnove" (IV 411-413). Za nju izbora nema. I od sada do poznatog svršetka, kako se gasi Jazonova ljubav prema njoj, tako nestaje i njena nagona za življenjem. Ostavljena i prevarena, osvjedočivši se već prvih dana svoje veze s Jazonom da mu je omiljela jer mu je jednog trena ustrebala i ni zbog čega više, ona će sav smisao svog života projicirati u jednu jedinu stvar: osvetu tom nevjernom Grku.

Sve što sam pokušao ovdje objediniti, a što dakako nije posljednja riječ koja bi se o Apoloniju danas mogla kazati, ima samo jedan cilj: pokazati da se često preko pojave Apolonija Rodjanina olako prelazi. Moglo bi se još mnogo govoriti u prilog toj tvrdnji: o funkcionalnosti pejzaža, o dubokom utjecaju na Vergilija itd.... Umjesto bilo kakve generalne ocjene naveo bih riječi Kvintilijana* koji je itekako znao biti suzdržan kad nije bilo riječi o Ciceronu ili Vergiliju: Non tamen contemnendum reddidit opus aequali quadam mediocritate. Brižljivoj formulaciji starog profesora retorike uistinu ništa ne treba dodati. Možda bi je, štaviše, trebalo i skratiti: non tamen contemnendum reddidit opus...

Darko Novaković

* Inst.or. X 54